

Bâ-İ Sebebiyye and Its Meanings in Arabic Language

İbrahim Kocabiyik^{1,a,*}, Pınar Akgül^{1,b}

¹Faculty of Theology, Uşak University, 64000 Uşak, Turkey

*Corresponding Author

ARTICLE INFO

Research Article

Received : 29/12/2020

Accepted : 30/12/2020

Keywords:

Arabic Language

Bâ-i Sebebiyye

Letter

Cause and Effect

Ta'îl.

ABSTRACT

The purpose of this paper is to examine the term of bâ-i sebebiyye mentioned in the topic of letters in Arabic. Kalam in the Arabic language consists of nouns, verbs and letters. While nouns and verbs have their own meanings, letters have no own meanings and they are used as building blocks of sentences. Since one of the factors that make statements meaningful is cause and effect relationship, this study aims to present the meanings of bâ-i sebebiyye that establishes a cause-effect relationship and comes to the beginning of the element that expresses the reason for the action.

Türk Akademik Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 3(2): 36-43, 2020

Arap Dilinde Bâ-İ Sebebiyye Ve Anlamları

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi

Geliş : 29/12/2020

Kabul : 29/12/2020

ÖZ

Bu makalenin konusu Arapçada harfler içerisinde zikredilen bâ-i sebebiyye kavramını irdelemektir. Arap dilinde kelam, isim, fiil ve harften teşekkül etmektedir. İsim ve fiil kendi başlarına bir mana ihtiva ederken, harfler tek başlarına bir anlam ifade etmeyip cümlenin inşasında harç mesabesinde bir görevde bulunmaktadırlar. İfadeleri anlamlı kılan etkenlerden birisi sebep-sonuç ilişkisi olduğundan dolayı bu çalışma, sebep-sonuç ilişkisi kuran ve eylemin yapılma sebebini ifade eden ögenin başında gelen bâ-i sebebiyyenin oluşturduğu anlamları ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler:

Arap Dili

Bâ-i Sebebiyye

Harf

Sebep-Sonuç

Ta'îl

^a ibrahim.kocabiyik@usak.edu.tr

^b <https://orcid.org/0000-0002-0941-6980>

^c alpgirayakgul@hotmail.com

^d <https://orcid.org/0000-0002-4909-2677>

Giriş

Yazılan metinler mantıksal bir bütünlük arz etmesi gerekir. Böyle bir durum olmadığı takdirde anlaşılmasında güçlükler çekilir. Metni mantıksal kılan etkenlerden birisi sebep-sonuç ilişkisidir. Sebep-sonuç ilişkilerinin sağlam olması, metnin iç ve dış mantığının sağlamcılığını ve okuyucu üzerindeki etkisini belirler. Örneğin: (فَيُظَلِّمُ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرْمَنَا) “Yahudilerin zulümleri sebebiyle yasakladık.”¹ Ayette Yahudilerin zulmetme gibi durumlarının ortaya çıkması haram kılma hedefini belirlemede sebep olmaktadır. Diğer bir örnek de şöyledir:

*Havalar soğudu, akşamları üşüyoruz artık.
Eve yakacak almanın vakti, geldi geçiyor.*

Bu metinde havaların soğuması ve akşamları üşüme durumu gibi bir durumun meydana gelmesi, ikinci cümlede ifade edilen yakacak alma hedefini belirlemede sebep olmaktadır. Okuyucu böyle bir anlatımda her değişikliğin sebebe bağlanmasıyla metne bağlanmakta ve daha etkili bir anlatım sağlanmaktadır.²

Kur’ân âyetlerinden, şiirlerden, çeşitli zaman ve mekânlarda Arapların söylemiş oldukları söz ve terkiplerden istifade ederek yapılan bu çalışmanın gayesi, ileride ta’lil ve sebebiyye konusunda yapılacak çalışmalarda ilim yolcularının araştırmalarına bir nüve mesabesinde de olsa katkıda bulunmaktır.

Ta’lil ve sebebiyye konusu nahiv ve sarf kitaplarında müstakil bir konu başlığı altında işlenmeyip farklı konuların içerisine serpiştirilmiştir. Araştırma yapılırken kendisine müracaat edilen kitapların başında Mu’cemu Mekâyîsi’l-Luga, Tacû’l-’Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs, el-Cene’d-Dâni, Arap Dilinde Lâm Edatı ve İşlevleri, Kitâbu’l-Lâmât, Muğni’l-Lebîb, Şerhu’l-Mufassal li’z-Zemahşerî, el-Bahru’l-Muhît, Rasfu’l-Mebâni, Mu’cemu Hurûf, Meâni’n-Nahv gibi eserler gelmektedir.

Bu çalışmada sebebiyye kelimesinin anlamları ve bâ-i sebebiyyenin isimlerin başına gelerek sebep-sonuç ilişkisi kurması üzerinde durulacaktır.

Bâ-i Sebebiyye

Cümle içerisinde önemli işlevlere sahip olan (ب) bâ³ harfi, Arap dilinde pek çok manalara gelmektedir.

¹Nisa, 4/160.

²Karpuz, Ömer-Ahmet Aktaş, “Metinde Anlam Bağları Üzerine”, *Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy. 18, Erzurum 2001, s. 43. (istenirse 37-47)

³Bâ harfinin aslı ve fer’î anlamları şu şekilde özetlenebilir: 1. الإصاق (yapıştırma, bitleştirme), 2. الاستعانة (yardım isteme), 3. التعليل (sebep bildirme), 4. الحال/الملازمة (karışma, durum), 5. التأكيد (pekiştirme), 6. التشبيه (benzetme), 7. التعجب (şaşırtma), 8. إليها الغاية (hedefe ulaşma), 9. عن/المجازة (kısm, bölüm), 10. على/استعلاء (yükseklik), 11. المجاوزة (uzaklaşma), 12. العوض/المقابلة (karşılık), 13. البدل (bedel), 14. القسم (yemin), 15. في/الظرفية (zarfiyye), 16. النقل/التعبية (fiili geçişli yapma), 17. المصاحب (beraberlik). Bkz. el-Mâlekî Ahmed b. ‘Abdinnûr, *Rasfu’l-Mebâni fi Şerhi Hurûfi’l-Me’âni*, (Thk. Ahmed Muhammed el-Harrât, Dimeşk 1985, s. 221-224; el-Murâdî, el-Hasen b. Kâsım, *el-Cene’d-Dâni fi Hurûfi’l-Me’âni*, (Thk. Fahrüddin Kabâve, Muhammed Nedîm Fâzîl), Beyrut 1992, s. 36-45; eş-Şerîf, Mahmud Hasan, *Mu’cemu Hurûfi’l-Meâni fi’l-Kur’ân*, I. Baskı, Müessesetu’r-Risâle, Beyrut 1996, II. 451-453.

⁴Bitleştirme, ulaştırma, yapıştırma manalarına gelir ve fiili mefule bağlar. Nahiv âlimleri bâ harfinin ilsak manası üzerinde ittifak etmişlerdir. Sîbeveyh: “Bâ harfinin asli manasının ilsak olduğunu ifade eder. “مررت بزید” (Zeyd’e uğradım.) “وقفته بعصاه” (Onu sopa ile

Sîbeveyh (ö. 180/796), bu harfi إصاق⁴/bitleştirme anlamı ile sınırlandırmış olup diğer manalarına yer vermemiştir.⁵ Murâdî (ö. 749/1348), bâ’nın on dört manasının bulunduğunu ve temel anlamının ilsak olduğunu açıklayarak ifade ettiği anlamları aslı ve fer’î olmak üzere iki grupta ele almıştır. Çalışma konumuz olan bâ-i sebebiyye yapılan bu gruplandırma çerçevesinde aslı sınıfa dâhil edilmiştir.⁶

Ta’lil ve Sebebiyye Arasındaki Fark

Ta’lil kelimesinin sözlükte, “ع ل ل” fiilinden türemiş muzaf bir fiilin taf’îl babında تَعْلِيل şeklinde gelen bir master olduğunu, ıstılahta ise all kökünden türeyen bir eylem ya da hükmün illete dayandırılmasını, illete bağlanarak açıklanmasını ifade ettiğini ve sülâsi masdarının عَلَّةً şeklinde geldiğini nahiv âlimlerinin görüşleri doğrultusunda ta’lil lâmi bahsinde açıklandığından dolayı tekrar burada değinilmeyecektir.

Sebep: Kök anlamı “ip” olup yaygın kullanımı ise bir matlûbu elde etmek için tevessül edilen şeydir. Söylenile gelen bir sözde “Falancanın ipiyle kuyuya inilmez.” demek, bu adamla matlûb hâsıl olmaz kastedilmektedir.⁷

Hasan Akdağ Edatlar isimli kitabında ta’lil manasına gelen bâ için: “Sebep, -den dolayı, için, diye...” gibi manalara geldiğini ifade etmektedir.⁸

Sebep ilgili olarak yapılan bu kısa tariflerden sonra çalışmanın ileriki bölümlerde örneklerle birlikte anlamları üzerinde uzun uzadıya durulacaktır.

Ta’lil ve sebebiyyet kavramları arasında anlam bakımından farkın olup olmadığı konusunu ele alırken nahiv âlimlerinin görüşlerinin yanı sıra usûlcülerin, kelamcılarının ve felsefecilerin de görüşlerine yer verilecektir.

Bu çalışmada zaman zaman ta’lil lafzı yerine illet ve illiyet kavramları kullanılırken sebebiyye kelimesi yerine de sebep lafzı kullanılmaktadır.

İllet: Hükümde (sonuçta) doğrudan doğruya etkili olan şeydir, diğer bir ifadeyle bir şeyin dışında olduğu halde ona etki eden ve onun ortaya çıkması kendisine bağlı olan demektir. İllet, dâhil olduğu şeyi değiştirir. Bundan dolayı hastalık da hastanın durumunu değiştirdiğinden dolayı bununla adlandırılmıştır.⁹

yönettim.) “وجذبتہ بشعره” (Onu saçlarından çektim) cümleleri bâ harfinin ilsak manasında kullanımına örnek olarak verilebilir. İlsak cümlede mecaz veya hakiki anlamında kullanılabilir. “مررت بزید” cümlesinde ilsak mecâzi anlamıyla kullanılırken “وقفته بعصاه” cümlelerinde hakiki anlamında kullanılmıştır. Bkz. Sîbeveyh, Ebû Bişr ‘Amr b. ‘Usmân b. Kanber, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Mektebetu’l-Hancî, Kâhire 1988, IV, 217; el-Mâlekî, *Rasfu’l-Mebâni*, s.144.

⁵Sîbeveyh, el-Kitâb, IV, 217; Şadoğlu, Serdar, *Arap Dilinde Harf-i Cerler ve Kullanım Boyutları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, s. 60.

⁶el-Murâdî, *el-Cene’d-Dâni*, s. 36.

⁷el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh*, (Ahmed Abdulgaffâr ‘Attâr), Dâru’l-İlim, y.y. 1990, I, 299.

⁸Akdağ, Hasan, *Arap Dilinde Edatlar*, Tekin Kitabevi, Konya 1999, s. 131.

⁹Karaman, Hayreddin, *Fıkıh Usûlu*, İstanbul 1964, s. 145-146; Zeydan, Abdulkerim, *Fıkıh Usûlu*, (Çev. Ruhi Özcan), İstanbul 1993, s. 64-66; Şa’bân, Zekiyyüddin, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, (Ter. Dönmez, İbrahim Kâfi), Ankara 1999, s. 261-263; Deliçay, Tahsin, “Arapça

Felsefede fâil illet, maddî illet, gâî illet ve sûrî illet olmak üzere dört çeşit illetten bahsedilir ki bunlardan birisi eksik olursa sonuca ulaşamaz. Bu durum bir örnekle açıklığa kavuşturulabilir: Sanat eseri olarak bir heykel ele alındığında heykelin ana maddesini oluşturan mermer taşı, onun maddî illetidir. Mermeri yontarak ve gerekli çalışmaları yaparak şekil veren heykeltıraş, heykelin fâil illetidir. Heykeltıraşın havsalasındaki heykelin sureti, heykelin sûrî illetidir. Heykelin yapılış amacı yani heykeltıraşın bunu yapma hedefi, gâî illettir. Bu illetlerden birisi eksik olursa heykel oluşmaz.¹⁰

Usulcülerde sebep, hükümde müessir olmadan, illetin etki etmesine vesile olan şey kendisiyle herhangi bir gayeye ulaşılan şey ya da kendisinin varlığı ile hükmün var yokluğu ile hükmün yok olmasıdır. Yapılan bu tarifler ışığında sebep, illete benzemektedir ama hükmün (sonucun) illeti değil, illetinin illeti olmaktadır. Yani doğrudan değil illet aracılığı ile sonuçta etkili olmaktadır. Örneğin, bir kimse bir kuyu kazmış olsa başka biri de bu kuyuya hayvan düşürüp öldürse hayvanın ölümüne müessir (illet) düşürendir ve hayvanın bedelini ödemekle sorumludur. Kuyuyu kazan kimse ise böyle bir kazanın meydana gelmesinde vesile hazırlamış olmakla sebeptir. Bu durumda kuyuyu kazan kimse doğrudan hayvanın ölümünde müessir değil buna imkân verip yol hazırlayanıdır. Öldürme suçu sebebe değil illete (müessir-fâile-öldüre) yüklenir.¹¹

Türkçede bir eylemin geçmişe dönük illeti sebep, geleceğe yönelik illeti gaye lafızıyla ifade edilebilir. İlet de bu ikisini ihtiva eden bir üst kavram olarak anlatılabilir. Osmanlı döneminde kaleme alınan gramer kitapları sebep-sonuç ilişkisi kuran edatları, edât-ı ta'lîl terkibiyle isimlendirmişlerdir.¹²

Usulcüler, iki olay arasındaki illiyeti anlatan sebebi, sebep-i tâm/sırf sebep ve sebep-i gayr-i tâm/illet hükmünde sebep olmak üzere ikiye ayırırlar:

Sebeb-i tâm/sırf sebep: Müsebbebi (sebepe olunanı) sadece kendisiyle meydana gelen sebep, diğer bir ifadeyle sebeple sonuç arasında mutlaka bir müessirin (illetin) bulunmasıdır. Örneğin, elektriğin lambanın yanmasına olan sebebiyetidir. Başka bir örnek olarak da hırsızlık hadisesi verilebilir: Bir hırsızlık girişiminde çalanla çalma işlevine yol gösteren olmak üzere iki kişi olsa, çalan 'illet' olurken, yol gösteren ve hırsızlığın nasıl yapılacağını öğreten kişi 'sebepe'tir. Mal çalana ödetilir. Yol gösteren ise bu yapmış olduğu eylemin cezasını görür.

Sebeb-i gayr-i tâm/illet hükmünde sebep: Müsebbebi tek başına getiremediği halde müsebbebin kendisine muhtaç olduğu sebeptir. Diğer bir ifadeyle sonucun müessir illetine değil de sebebe yüklenmesidir. Gözün görmeye olan sebebiyeti örnek olarak verilebilir. Göz

olmadan görme işlevi olmaz. Ancak tek başına gözle de görme gerçekleşmez ve ışığa ihtiyaç vardır. Tavanda asılı olan avizenin ipinin kesilmesini de burada örnek olarak verebiliriz. Tavandaki avizenin ipini bir kimse kesmiş olsa avize yere düşer ve kırılır. Avizenin yere düşüp parçalanma sonuç ve neticesinde müessir (illet) yerçekimidir. Ama bu sonuç yerçekimine nisbet edilemeyeceği için sebep (ipi kesen) illet yerine geçer ve avizeyi de o öder.¹³

Gramer âlimlerinin çoğunluğuna göre sebebiyye ve ta'lîl kelimeleri arasında mana bakımından fark yoktur. Söz konusu olan bu durum bâ harfi için de geçerli olduğundan dolayı bu harfin sebebiyyet ve ta'lîl bâsı olarak adlandırılmasında bir beis yoktur.¹⁴ Örneğin, (فَأَنزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ) "Bunun üzerine, yapmakta oldukları kötülükler sebebiyle zalimlerin üzerine gökten acı bir azap indirdik."¹⁵ Ebu'l-Beka el-Ukberî (ö. 616/1219) ve Âlûsî (ö. 1270/1854)'ye göre ayette geçen بِمَا lafzının başında gelen bâ harfi, sebebiyyet manasında olup "Onları ahlaksızlıkları nedeniyle cezalandırdık." anlamındadır.¹⁶ Yani onların başına gelen zulüm ve zarar kendilerine vacip olan şeyleri terk etmeleri sebebiyledir.¹⁷

ez-Zerkeşî (ö. 794/1392), nahiv alimlerinin pek çoğu lâm için "ta'lîl lâmı" tabirini kullanırken "sebebiyye lâmı" gibi bir ifade kullanmamışlardır, görüşündedir. Örneğin, (قَدْ فَصَّلْنَا آيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ) "Biz bilen bir kavim için ayetleri geniş bir tarzda açıkladık."¹⁸ burada لِقَوْمٍ nin başında gelen lâm harfi, ta'lîl lâmıdır. Bâ için ise sebebiyye tabirini kullanmışlardır. Örneğin, (فَكَلَّا أَخَذْنَا بِذُنُوبِهِ) "Her birini günahı sebebiyle cezalandırdık."¹⁹ Ayette بِذُنُوبِهِ lafzının başında zikredilen bâ harfi, bâ-i sebebiyyedir.²⁰

Nahiv âlimlerinin sebebiyyet bâsı hakkındaki görüşleri örnekler verilerek şu şekilde sıralanabilir:

Çalışmada sürekli kendisine müracaat edilen el-Murâdî'ye (ö. 749/1349) göre, nahiv âlimlerinin çoğu bâ harfini "sebebiyyet bâsı" olarak adlandırırken "ta'lîl bâsı" gibi bir ifade kullanmamışlardır. Çünkü sebebiyyet ve ta'lîl lafızları onlara göre aynı manaya gelmektedir. Örneğin, (كَارِئًا بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ) (Karşı çıkman sebebiyle seni darp ettim.) bu cümlede بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ lafzının başında gelen bâ harfi, sebebiyyet bâsıdır.²¹ Örneğin el-Mâlekî (ö. 1423/2003), أَحْسَنُ إِلَيْكَ "İkramın sebebiyle sana ihsanda bulundum." tabirinde geçen بِإِكْرَامِكَ ifadesinin başında zikredilen bâ harf-i cerrini sebebiyyet bâsı olarak isimlendirmiştir.²²

Yukarda yapılan açıklamalara göre Murâdî, ta'lîl ile sebebiyye aynı şeyi ifade etmesinden dolayı bâ harfi için ta'lîl yerine genellikle sebebiyye lafzı kullanılır, görüşündedir.²³

Ebû Hayyân'ın (ö. 745/1344) bu konudaki görüşleri şöyledir: "Arkadaşlarımızın hiçbiri ta'lîl ve sebebiyye diye bir ayırma gitmedi. Bu iki lafız aynı manayı ifade ettikleri için birbirinden farklı şeyler değillerdir. Bâ-i sebebiyye

Cümle Kuruluşunda Sebebiyyet Bildiren İfadeler", *Ekev Akademi Dergisi*, C. 3, Sy. 1, Bahar 2001, ss. 293-307, s. 3.

¹⁰Keklik, Nihat, *Fârâbi Mantığı* (İşâgüçü-Kategoriler-Levâhik), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970, s. 137.

¹¹Delicay, *Arapça Cümle Kuruluşunda Sebebiyyet Bildiren İfadeler*, s. 3.

¹²Isparta, Ahmet, *Metin Oluşturmada Edatların Yeri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 98.

¹³Karaman, *Fıkıh Usûlü*, s. 145-146; Zeydan, *Fıkıh Usûlü*, s. 64-66; Şa'bân, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, s. 261-263; Isparta, *Metin Oluşturmada Edatların Yeri*, s. 72.

¹⁴el-Murâdî, *el-Cene'd-Dâni*, s. 40.

¹⁵Bakara, 2/59.

¹⁶el-Ukberî, Ebu'l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullah b. el-Hüseyn b. Abdillâh, *İmlâ'u Mâ Menne bihi'r-Rahmân min Vücûhi'l-İrâb ve'l-Kirâ'ât fi Cemî'i'l-Kur'ân*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut t.y., I, 39.

¹⁷el-Âlûsî, Ebu's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî, *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'i'l-Mesâni*, İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 2008, I, 267.

¹⁸En'âm, 6/97.

¹⁹Ankebût, 29/40.

²⁰İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf, *Muğni'l-Lebib 'an Kutubi'l-E'arîb*, (Thk: Abdullatif Muhammed el-Hatip), Kuveyt, 2000, I, 108.

²¹el-Murâdî, *el-Cene'd-Dâni*, s. 39-40.

²²el-Mâlekî, *Rasfu'l-Mebâni fi Şerhi Hurûfi'l-Me'ânî*, s. 143-144.

²³el-Murâdî, *el-Cene'd-Dâni*, s. 36.

Ta'lil bâsının ta'lil lâmi anlamında kullanıldığı yerler vardır. Örneğin (وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمْ الْبَحْرَ) “Hatırlayınız o zamani ki, sizin girmeniz sebebiyle denizi böldük.”⁴¹ bu âyette بِكُمْ lafzının başında gelen bâ harfi, بِسَبَبِكُمْ (sizin sebebiyle) ya da بِسَبَبِ دُخُولِكُمْ (sizin girmeniz sebebiyle) şeklinde sebep ifade etmektedir. Bununla birlikte الْبَحْرَ لَكُمْ (Sizin için denizi böldük.” takdirinde ve لِأَجْلِكُمْ manasında gelebilir.⁴²

Ta'lil harflerinden her bir harf, ta'lil manasında buldukları sırada genel olarak hepsi aynı manaya gelmiş olsalar bile kendilerine has bazı özellikler barındırdıklarından dolayı ibdâl yoluyla birbirlerinin yerine geçemezler.⁴³ Örneğin (سَخَّرَهَا لَكُمْ) “Onları size müsahhar kıldı.”⁴⁴ bu âyette, لَكُمْ lafzının başında geçen lâmi harfi ta'lil manasındadır. Bu harfin yerine aynı manayı eda eden bâ harfini بِكُمْ سَخَّرَهَا şeklinde getirmek sahih olmaz.⁴⁵

Bâ harfi, ta'lil ile birlikte mukâbil (karşılık) manasını da içerisinde ihtiva eder. Örneğin عَاقِبَتُهُ بِذُنْبِهِ (Onu suç sebebiyle cezalandırdım.) burada بِذُنْبِهِ terkiibinin başında gelen bâ harfi sebebiyet anlamındadır. Bu anlamının yanı sıra sanki eylem sahibinin irtikâp etmiş olduğu suçun bir ıvazı/bedeli ya da semeni/kıymeti karşılığında cezalandırıldığını da ifade edilmektedir.⁴⁶

İbn Yaîş, ta'lil lâminin, اِخْتِصَاصٌ /ihtisas, özgü olma anlamını da ihtiva eder, görüşündedir. Yani sebeplilik anlamıyla beraber tahsis ve aitik anlamı da dikkate alınmalıdır. Örneğin جَنَّاتِكَ لِإِكْرَامٍ “Ben sana ikramın sebebiyle geldim.” bu cümlede ta'lil lâmi, gelme eyleminin ikrama tahsis edildiğine delalet etmektedir. Çünkü ikramın sebebi gelme işine özgü olmaktadır.⁴⁷ Diğer benzer örneklerde: الْجَنَّةَ لِلْمُؤْمِنِينَ (Cennet inanan kimselere mahsustur.) Burada cenneti iman eden kimselere özgü kılarken; النَّارَ لِلْكَافِرِينَ (Cehennem kâfirlere özgüdür.) sözüyle de ateşi kâfirlere has kılmaktadır.⁴⁸

Bâ harfi, sebebiyenin yanı sıra başka anlamlarda alındığında yorum farklılıkları olur. Örneğin, (أَقْرَأَ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ) bu âyette bâ harfi, “ilsâk” anlamında olursa, tercüme “Yaratan Rabbinin adıyla oku.” şeklinde olur. Bu duruma göre okunacak olan şeylerin Allah'ın adıyla okunması sağlanmış olacaktır. Şayet “yemin” anlamında alınacak olursa, mana “Yaratan Rabbinin adına yemin ediyorum, oku.” şeklinde olur. Rivayetlerde geldiğine göre bu durum Cebraîl (as)'ın iki defa “oku” emriyle örtüşmektedir. Çünkü ilk defa bir melekle karşılaşan Hz. Peygamber'in tereddüt etmesi ve yadırgamış olması muhtemeldir. Eğer “sebebiyet” olarak alırsa, tercüme “Yaratan Rabbinin adı aşkına, O'nun adı sebebiyle, O'nun hatırına oku; okumayı Rabbin için yap” anlamında olur. Hz. Peygamber'in peygamberlik gelmeden önce Hanîf dininden olması, çirkinliklere bulaşmaması ve Allah'ı biliyor olması gerçeği ile bu durum örtüşmektedir.⁴⁹

Bâ-i Sebebiyenin Sebepe-Sonuç İlişkisi

Ta'lil bâsı, (sebepe-sonuç) ilişkisi kuran ve eylemin yapılma sebebini ifade eden ögenin başında gelen bir harfi cerredir şeklinde tarif edilebilir.⁵⁰ Örneğin, (مَاتَ الرَّجُلُ بِظَلْمِكَ) “Senin hatan sebebiyle adam öldü.” cümlesinde ölme fiiline sebeb بظلم kelimesi gösterilmiştir. (عرفنا بفلان) “Falanca kişi sebebiyle tanıdık.” Neden sonuç bildiren bu cümlede Bâ harfi ceri, bitmiş bir eylem عرف fiili ve bu eylemin gerçekleştirme nedeni olarak فلان kelimesi arasında sebeb sonuç bağlantısını sağlamaktadır. Şu âyette de بِمَا lafzının başında gelen bâ harfi, sebebiyet manasında olup sebeb-sonuç ilişkisi kurmaktadır. (وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا) “Yalan söylemeleri sebebiyle kendilerine acı veren bir azap da vardır.”⁵¹ Yani burada onların (münafıkların) “yalan söylemeleri ve yalanlamaları” sebeb olurken, “elim bir azaba düşmeleri” de sonuç olmaktadır.⁵²

Bir fiil, oluş sebebini ifade ederek oluşturduğu cümlelerde sebeb sonuç ilişkisi söz konusudur. Bu durum yani sebeb-sonuç ilişkisi iki durum arasındaki zorunlu bağlantıyı ifade eder. Örneğin, (فَأَصْبَحْتُمْ بِبِعْمَتِهِ إِخْوَانًا) “Onun nimeti sayesinde kardeş oldunuz.”⁵³ Allah'ın nimeti sebeb, kardeş olmanız sonuçtur. Burada sebeb niteliğinde olan nimet olayı, sonuç niteliğindeki kardeş olma niteliğinden önce gerçekleşmiştir.⁵⁴

Herhangi bir olay hakkında hüküm verilirken bu hükmün sebebini araştırmak insanın tabiatındandır. Çünkü bir şeyin sebebini bilinmesiyle konu daha netleşmiş olacaktır. Örneğin, (مَاتَ بِالْجُوعِ) (Açlık sebebiyle öldü.) Burada ölüm sebebini açıklanmış olması bu konu hakkında verilecek olan hükmün daha kolay anlaşılmasını sağlamaktadır.⁵⁵

Sebepe-sonuç bağlamında ana kural, sebebini gerçekleştirme zamanının neticenin gerçekleştirme zamanından önce olmasıdır. Olayların hiç birinde sonuç sebepten önce gelemez. Aynı anda mevcut iki olgu karşısında hangisinin sebeb ve hangisinin sonuç olduğu hususunda tereddüt edildiğinde hangisinin diğerinden önce geldiği tespit edilebilir sorunun çözüldüğü düşünülebilir.⁵⁶ Örneğin (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى) “Ey iman edenler! Sadakalarınızı başa kakmak ve eziyet etmekle boşa çıkarmayın.”⁵⁷ bu âyette bâ sebebiye için olup sebebini gerçekleştirme zamanı yani başa kakmak ve eziyet etme durumu, sonucun gerçekleştirme zamanından yani sadakaların boşa çıkmasından önce meydana gelmiştir.⁵⁸

Sebepe-sonuç ilişkisi, aslında bir nevi beyân etme açıklama ilişkisidir.⁵⁹ Örneğin (لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّعْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ) “Allah sizi rasgele yeminlerinizden ötürü sorumlu tutmaz. Fakat kalplerinizin

⁴¹Bakara, 2/50.

⁴²Ebü Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, I, 319.

⁴³es-Sâmerrâî, Fâdîl Sâlih, *Meâni'n-Nahv*, 2. Baskı, Dâru'l-Fikr, Amman 2002, III, 90.

⁴⁴Hac, 22/37.

⁴⁵İbn Mâlik et-Tâî, Şerhu Teshîl, III, 164; es-Sâmerrâî, *Meâni'n-Nahv*, III, 90.

⁴⁶es-Sâmerrâî, *Meâni'n-Nahv*, III, 90.

⁴⁷el-Murâdî, *el-Cene'd-Dâni*, s. 17.

⁴⁸İbn Yaîş, Ebu'l-Bekâ' Muhammed b. Ali, *Şerhu'l-Mufassal li'Z-Zemahşeri*, (Thk. Emil Bedî' Ya'kûb), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut 2001, IV, 480; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebib*, I, 233.

⁴⁹Sarı, İbrahim, *Alak Süresi*, Nokta E-Book Publishing, Antalya 2016, s. 20-21.

⁵⁰el-Murâdî, *el-Cene'd-Dâni*, s. 40; eş-Şerîf, *Mu'cemu Hurûfi'l-Meâni*, s. 450.

⁵¹Bakara, 2/10.

⁵²İbn Cinnî, *Ebu'l-Feth 'Usmân, el-Lam'u fi'l-'Arabiyye*, (Thk. Fâiz Fâris), Dâru'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Kuveyt t.y., s. 193; Ebü Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, I, 98.

⁵³Al-i 'Imran, 3/103.

⁵⁴Hacibekiroğlu, Abdullah, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yıldırım Beyazı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015, s. 113.

⁵⁵el-Galâyîni, Mustafa b. Muhammed Selîm, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 1993, III, 169; Çıkar, Mehmet Şirin, *Nahivciler ile Mantukçular Arasındaki Tartışmalar*, İsam Yay., İstanbul 2009, s. 56.

⁵⁶Isparta, *Metin Oluşturmada Edatların Yeri*, s. 73.

⁵⁷Bakara, 2/264.

⁵⁸Ebü Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VI, 378.

⁵⁹Isparta, *Metin Oluşturmada Edatların Yeri*, s. 73.

kesp ettiği (dilinize beraber kastettiği) yeminlerden dolayı sorumlu tutar.”⁶⁰ bu âyette, بِاللَّعْنِ ve بِمَا lafazlarının başında gelen bâ harfleri sebebiye olup burada لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ “Allah sizi sorumlu tutmaz.” sözünü açıklamaktadır yani yemin kastetmeden ‘vallahî’ şeklinde sadece dilinizle Allah’ın adını söylemeniz sebebiyle Allah sizi sorumlu tutmaz, demektir. Benzer bir örnek de şu âyet verilebilir: (سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ) “Sabretmenize karşılık size selâm olsun.”⁶¹ Burada melekler müminleri selamlamaktadırlar. Kendilerine Allah’ın selâmının iletilmesi, onların belalara, küfrün amansız lığına sabrederek Allah’a kulluk etmeye devam etmeleri sebebiyle açıklanmıştır.⁶²

Sebe-sonuç ilişkisi kuran cümlelerin birincisi hükmü, ikincisi neticeyi verir. Örnek, uzun süre beklediğim kişi gelmedi.⁶³ Âyetlerden de şu âyet örnek olarak verilebilir: (إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعَجَلِ) “Şüphesiz siz, buzağıyı (tanrı) edinmek sebebiyle kendinize kötülük ettiniz.”⁶⁴ Burada Yahudilerin buzağıya tapmaları hükmü ifade ederken, bu hükmün neticesinde de kendilerine zulmettikleri neticeyi vermektedir.

Şimdi de sebebiyet bäsının taşıdığı anlam katmanları üzerinde durarak oluşturdukları sebep-sonuç ilişkilerini örneklerle açıklayabiliriz:

Sebe Anlamında

Sebebiyet bildiren bâ harf-i cerrinin temel fonksiyonu budur. Örneğin, أَبْقَطَ الرَّجُلَ وَلَدَهُ بِخَطِّ إِزْتِكَبِهِ (Adam çocuğunu işlediği bir hatadan dolayı uyardı.) Bu cümlede بِخَطِّ lafzının başında gelen bâ harfi, sebep manasında olup iki olay arasındaki illiyeti ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle bu cümlede adamın uyarma işini vücuda getiren illet, çocuğunun hata yapmasıdır.⁶⁵

Birlikte Anlamında

Sebebiyet bäsı, sebebiyetle sonuç arasında birliktelik sadedinde kullanılır. Örneğin (وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ) “Çünkü küfürleri(le birlikte) yüzünden buzağıya tapınma sevdası gönüllerine iyice sinip yerleşmişti.”⁶⁶ bu âyette bâ harfi, مَعَ (birlikte) anlamını ihtiva eden sebebiyet manasında olup geçmişteki ya da üzerinde devam etmekte oldukları küfürleriyle birlikte buzağıya karşı tapınma arzu ve istekleri oluşmuş ve zamanla da kökleşmiştir. Bu tür ifadelerde zımnî zaman ifadesi sezinlenmekte olup böylece sebep, sonucun başlama zamanını da ifade etmiş olmaktadır. Yani Allah’ı inkâr etmeleriyle birlikte buzağıya tapınma sonucu ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu durumda sebebin gerçekleşmesiyle sonucun ortaya çıkması aynı anda olmaktadır. Diğer taraftan sebep-sonuç ilişkisi “birlikte” lafzıyla yapıldığında “sebe” neticenin fâili olmaktadır. Örneğin (يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ) “Ey İnsanlar! Rabbinizden size Peygamber hakla birlikte geldi.”⁶⁷ bu âyette hakkı getiren Peygamber, hem neticenin

fâili hem de sebebi olmaktadır. Şu örnekte de aynı durum söz konusudur: Karların yağmasıyla birlikte yerler ıslandı. Burada yerleri ıslatan karlar bir taraftan sebep olurken diğer taraftan neticenin fâili durumundadır.⁶⁸

Bu Yüzden Anlamında

Genelde “bu yüzden” lafzı manasında gelen sebebiyet bäsı, sonucu oluşturacak sebebin niteliğini ve ne olduğunu ifade etmek için kullanılır. Örneğin (فِيمَا نَقُصُّهُمْ مِنْ أَقْوَامٍ لَعْنَاهُمْ لَعْنَاهُمْ) “Onlar sözlerini bozdular bu yüzden onları lanetledik.”⁶⁹ ez-Zemahşerî (ö. 538/1144)’ye göre, bu âyette geçen فِيمَا lafzının başında gelen ف zaid bir harftir. Bunu takip eden ب ise sebebiyet manasında olup, “bu yüzden” şeklinde tercüme edilerek sebep-sonuç ilişkisi kurmuştur. Yani Yahudiler anlaşmayı bozmalarından ve sözleşmelerine sâdik davranmamaları yüzünden Allah’ın laneti gibi kötü bir sonuçla karşı karşıya kalmışlardır.⁷⁰

Bu Sayede Anlamında

Sebebiyet bäsı, hedefin olumlu olduğu durumlarda sonuca götüreceği sebebin ne olduğunu ve niteliğini belirtmek için “sayesinde” lafzı kullanılabilir. Örneğin (فَأَتَاهُمُ اللَّهُ بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ) “Söyledikleri söz sayesinde Allah onlara, zemininden ırmaklar akan cennetleri mükâfat olarak verdi.”⁷¹ bu âyette بِمَا lafzının başında gelen bâ harfi, sebebiyet ifade etmektedir ve “bu sayede” şeklinde tercüme edilerek sebep sonuç ilişkisi kurmaktadır. Yani Allah, samimiyetle teslimiyet gösteren müminlere söyledikleri güzel sözleri, güzel tavırları ve hakkı kabul etmeleri sayesinde mükâfat olarak onlara cennetlerini verdi. Yapılan bu açıklamalar ışığında şu sonuca varılabilir: “Sebebiyye” lafzı, “sayesinde” şeklinde ifade edildiğinde hedeflenen sonucun olumlu bir şekilde neticelendiği anlaşılır. Konuyu açıklığa kavuşturmak için şu örnek de verilebilir: “Ahmet çok çalıştı, bu sayede üniversite imtihanını kazandı.” denilirken, “Ahmet hiç çalışmadı, bu sayede üniversite imtihanını kazanamadı.” şeklinde denmez.⁷²

Bu İtibarla Anlamında

Sebe-sonuç ilişkisi kuran “bu itibarla” ifadesi, sonuçta verilen hükme ulaşabilmek için hangi sebebin ölçü olarak alındığını dile getirmek için kullanılır. Örneğin (كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ) “Rabbiniz Rahmeti kendi üzerine yazdı. Sizden her kim bilmeyerek bir kötülük işleyip de arkasından tövbe eder, kendini düzeltirse, muhakkak ki O, bağışlayan ve esirgeyendir.” âyette Allah (cc), müminler için rahmeti üzerine yazmıştır. Rahmetini onlara vaat etmiştir. Bu itibarla müminlerden her kim bilgisizlik ya da bir gafletten dolayı günah işler de akabinde tövbe eder ve durumunu düzeltirse af edilecekleri müjdesini vermektedir. Burada

⁶⁰Bakara, 2/225.

⁶¹Ra’d, 13/24.

⁶²ez-Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidî’t-Tenzil*, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut 1987, II, 527.

⁶³Isparta, *Metin Oluşturmada Edatların Yeri*, s. 73.

⁶⁴Bakara, 2/54.

⁶⁵Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s. 131.

⁶⁶Bakara, 2/93.

⁶⁷Nisa, 4/170.

⁶⁸İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Galib b. Abdîrrahman el-Endelüsî, *el-Muharraru’l-Veciz fî Tefsiri’l-Kitâbi’l-Azîz*, (Thk.

Abdüsselâm Abdüşâfi Muhammed), Dâru’l-Kutubu’l-İlmiyye, Beyrut 2001, I, 180; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, I, 495; Isparta, *Metin Oluşturmada Edatların Yeri*, s. 78.

⁶⁹Mâide, 5/13.

⁷⁰ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 533; Isparta, *Metin Oluşturmada Edatların Yeri*, s. 98.

⁷¹Mâide, 5/85.

⁷²Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, IV, 348; Özsoy, Ayşe Sumru-Eser, Erguvanlı Taylan, “Türkçe’nin Neden Gösteren İlgeç Yantümceleri”, *Dil Bilim Araştırmaları 1998*, Ankara 1998, ss. 116-125, s. 119.

mümin kulların günah işleyip samimi bağışlanma talebinde bulunmaları “sebeup” olarak ifade edilmesi ve بجهالة lafzının başında gelip sebep-sonuç ilişkisi kuran bâ harfinin “bu itibarla” şeklinde mana verilmesiyle Allah’ın rahmetinin ve bağışlamasının genişliği müminler için rahmeti üzerine yazdığı sonucuna ulaşmaktadır.⁷³ Konuyla ilgili olarak şu örnekte verilebilir: Uşak üniversitesinin yapmış olduğu teorik ve uygulama eğitim sistemleriyle bir yığın başarısı vardır. Bu itibarla, her yıl bu kadar öğrencinin bu üniversiteye akın etmesi normal. Bu terkipte Uşak üniversitesine öğrencilerin akın etmesi sonucuna ulaşmak için üniversitenin başarılı eğitim sistemi sebep olarak ölçü alınmıştır.

Sonuç

Bu çalışmada sebebiye kelimesinin anlamları ve bâ-i sebebiyenin isimlerin başına gelerek sebep-sonuç ilişkisi kurması üzerinde durulmuştur.

Ta’lil ve sebebiye konusu nahiv ve sarf kitaplarında müstakıl bir konu başlığı altında işlenmeyip farklı konuların içerisine serpiştirilmiştir.

Ta’lil ve sebebiyet kavramları arasında anlam bakımından farkın olup olmadığı konusunu ele alırken nahiv âlimlerinin görüşlerinin yanı sıra usûlcülerin ve felsefecilerin de görüşlerine yer verilmiştir.

Usulcülere göre sebep, illete benzemektedir ama hükmün (sonucun) illeti değil, illetinin illeti olmaktadır. Yani doğrudan değil illet aracılığı ile sonuçta etkili olmaktadır.

Felsefeciler, fâil illet, maddî illet, gâî illet ve sûrî illet olmak üzere dört çeşit illetten bahsetmektedirler ki bunlardan birisi eksik olursa sonuca ulaşamayacağı görüşünü savunmuşlardır.

Türkçe eserlerde bir eylemin geçmişe dönük illeti sebep, geleceğe yönelik illeti gaye lafzıyla ifade edilirken, illet de bu ikisini ihtiva eden bir üst kavram olarak anlatılmaktadır.

Gramer âlimlerinin çoğunluğuna göre sebebiye ve ta’lil kelimeleri arasında mana bakımından fark yoktur. Söz konusu olan bu durum bâ harfi için de geçerli olduğundan dolayı bu harfin sebebiyet ve ta’lil bâsi olarak adlandırılmasında bir beis görülmemiştir.

İbn Mâlik, ta’lil ve sebebiye kelimelerini ayrı ayrı zikretmiş ve “وللسببية والتعليل” şeklinde farklı iki kavram olarak kullanmıştır.

Bâ harfinin ta’lil ya da sebebiye olarak isimlendirme hususunda her ne kadar bir takım ihtilaflar olmuş olsa da bu durum cümlede aynı fonksiyonda bulunmasına mani olmamıştır. Yani bur harf, ta’lil ya da sebebiye olarak adlandırılmış olsa da her iki durumda da cümledeki görevi sebep sonuç ilişkisini kurmak olmuştur.

Metni mantıksal kılan etkenlerden birisi sebep-sonuç ilişkisidir. Sebep-sonuç ilişkilerinin sağlam olması, metnin iç ve dış mantığının sağlamcılığını ve okuyucu üzerindeki etkisini belirlemektedir.

Ta’lil harflerinden her bir harf, ta’lil manasında buldukları sırada genel olarak hepsi aynı manaya gelmiş olsalar bile kendilerine has bazı özellikler barındırdıklarından dolayı ibdâl yoluyla birbirlerinin yerine geçemezler.

Kaynaklar

- Akdağ, Hasan, *Arap Dilinde Edatlar*, Tekin Kitabevi, Konya 1999, s. 131.
- el-Âlûsî, Ebu’s-Senâ Şihâbüddin Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî, *Rûhu’l-Me’âni fî Tefsiri’l-Kur’âni’l-‘Azim ve’s-Seb’i’l-Mesâni*, İhyâu’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut 2008.
- el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh*, (Ahmed Abdulgaffâr ‘Attâr), Dâru’l-‘İlim, y.y. 1990.
- Çıkar, Mehmet Şirin, *Nahivciler ile Mantıkçılar Arasındaki Tartışmalar*, İsam Yay., İstanbul 2009.
- Deliçay, Tahsin, “Arapça Cümle Kuruluşunda Sebebiyet Bildiren İfadeler”, *Ekev Akademi Dergisi*, C. 3, Sy. 1, Bahar 2001, ss. 293-307.
- Ebû Hayyân, Esiruddin Muhammed el-Endelûsî, *el-Bahru’l-Muhît fi’t-Tefsîr*, (Thk. Sıdkî Muhammed Cemîl), Dâru’l-Fikr, Beyrut 2000.
- el-Galâyîni, Mustafa b. Muhammed Selîm, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabîyye*, el-Mektebetu’l-‘Asriyye, Beyrut 1993.
- Hacıbekiroğlu, Abdullah, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yıldırım Beyazı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib b. Abdirrahman el-Endelûsî, *el-Muharraru’l-Veciz fi Tefsiri’l-Kitâbi’l-‘Aziz*, (Thk. Abdüsselâm Abdüşâfi Muhammed), Dâru’l-Kutubu’l-İlmiyye, Beyrut 2001.
- İbn Cinnî, *Ebu’l-Feth ‘Usmân, el-Lam’u fi’l-‘Arabîyye*, (Thk. Fâiz Fâris), Dâru’l-Kutubi’s-Sekâfiyye, Kuveyt t.y.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdillâh b. Yûsuf, *Muğni’l-Lebib ‘an Kutubi’l-E’ârib*, (Thk: Abdullatîf Muhammed el-Hatip), Kuveyt, 2000, I, 108.
- İbn Mâlik et-Tâî, Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh el-Ceyyânî, *Şerhu Teshîli’l-Fevâid*. (Thk. Abdurrahman es-Seyyid-Muhammed Bedevî el-Mahtûn), Hicrun li-Tıbâ’a, y.y. 1990.
- İbn Yaîş, Ebu’l-Bekâ’ Muhammed b. Ali, *Şerhu’l-Mufasssal li’z-Zemahşeri*, (Thk. Emîl Bedî’ Ya’kûb), Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut 2001.
- İsparta, Ahmet, *Metin Oluşturmada Edatların Yeri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2010.
- Karaman, Hayreddin, *Fıkıh Usûlu*, İstanbul 1964.
- Karpuz, Ömer-Ahmet Aktaş, “Metinde Anlam Bağları Üzerine”, *Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy. 18, Erzurum 2001.
- Keklik, Nihat, *Fârâbi Mantığı (İşâgüci-Kategoriler-Levâhik)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970.
- el-Mâlekî Ahmed b. ‘Abdinnûr, *Rasfu’l-Mebâni fi Şerhi Hurûfi’l-Me’âni*, (Thk. Ahmed Muhammed el-Harrât, Dimeşk 1985.
- el-Murâdî, el-Hasen b. Kâsım, *el-Cene’d-Dâni fi Hurûfi’l-Me’âni*, (Thk. Fahrüddîn Kabâve, Muhammed Nedîm Fâzil), Beyrut 1992.
- Özsoy, Ayşe Sumru-Eser, Erguvanlı Taylan, “Türkçe’nin Neden Gösteren İlgeç Yantümceleri”, *Dil Bilim Araştırmaları 1998*, Ankara 1998, ss. 116-125.
- es-Sabbân, Ebu’l-İrfân Muhammed b. Alî el- Mısırî, *Hâşiyetu’s-Sabbân ‘alâ Şerhi’l-Üşmûni li-Elfiyeti Ibn Mâlik*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1997.
- es-Sâmerrâî, Fâdil Sâlih, Meânî’n-Nahv, 2. Baskı, Dâru’l-Fikr, Amman 2002.
- Sarı, İbrahim, *Alak Süresi*, Nokta E-Book Publishing, Antalya 2016.
- Sıbeveyh, Ebû Bişr ‘Amr b. ‘Usmân b. Kanber, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Mektebetu’l-Hancî, Kâhire 1988, IV, 217.

⁷³Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, III, 561; Özsoy-Eser, *Türkçe’nin Neden Gösteren İlgeç Yantümceleri*, s. 119.

- es-Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed, *Hem'u'l-Hevâmi' fi Şerhi Cem'u'l-Cevâmi'*, (Thk: Ahmet Şemseddin), Darul Kütübil İlmiyye, Beyrut t.y.
- Şa'bân, Zekiyyüddîn, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, (Ter. Dönmez, İbrahim Kâfî), Ankara 1999.
- Şadoğlu, Serdar, *Arap Dilinde Harf-i Cerler ve Kullanım Boyutları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.
- eş-Şerîf, Mahmud Hasan, *Mu'cemu Hurûfi'l-Meânî fi'l-Kur'ân*, I. Baskı, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1996.
- el-Üşmûnî, Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Muhammed b. İsâ b. Yûsuf, *Şerhu'l-Üşmûnî 'alâ Elfiyeti İbn Mâlik*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.
- ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidi't-Tenzîl*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1987.
- Zeydan, Abdulkerîm, *Fıkıh Usûlu*, (Çev. Ruhi Özcan), İstanbul 1993.